

Лекція 6

Теоретико-методологічні засади сучасної дидактики

Джерела

1. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: монографія. Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2004. 276 с.
2. Березюк О. С. Дидактика: теорія і практика: навч.-метод. посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 255 с.
3. Бондар В. І. Дидактика: підручник. Київ: Либідь, 2005. 264 с.
4. Ганаба С. О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики: монографія. Київ: Університетська книга, 2014. 334 с.
5. Грицай Ю. О. Теорія навчання (дидактика): навч. посібник. Миколаїв: Іліон, 2007. 216 с.
6. Завгородня Т. К. Проблеми педагогіки: історія, сучасність, перспективи. Івано-Франківськ: б.в., 2008. 428 с.
7. Загальна педагогіка та історія педагогіки: підручник / К. В. Айমেдев. Київ: Слово, 2014. 348 с.
8. Задорожна-Княгницька Л. В. Загальні основи педагогіки: навч. посібник. Херсон: Олді-Плюс, 2020. 192 с.
9. Пантук М. Дидактика: конспект лекцій та опорні схеми: навч. посібник. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2010. 317 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2013. 503 с.
11. Удод О. Українська історична дидактика: академічний дискурс: монографія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 213 с.
12. Чайка В. М. Основи дидактики. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.
13. Якса Н. В. Педагогічні теорії, системи й технології. Загальні основи педагогіки, дидактика, теорія виховання: курс лекцій. Житомир: б.в., 2005. 251 с.

Історичні віхи в розвитку світової дидактики

I період – до 17 ст.

7 “вільних мистецтв” / тривіум + квадрівіум

ТРИВІУМ	КВАДРИВІУМ
Граматика (читання й письмо)	Арифметика (вміння рахувати)
Риторика (вміння складати документи й листи)	Геометрія (середньовічна географія)
Діалектика (вміння тлумачити богословські тексти)	Астрономія (вміння користуватися церковним календарем)
	Музика і співи (участь у церковних співах)

Процес пізнання здійснювався у всьому комплексі релігійних смислових значень, символів і алегорій, спрямованих до божественних меж.

Ранньосередньовічний наставник говорив своєму учневі: "Там, де це можливо, з'єднуй віру з розумом".

Звідси **мета освіти** в епоху раннього Середньовіччя – дисципліна вільної волі і розуму та приведення людини з її допомогою до віри, до досягнення Бога і служіння йому.

Освіта починалася із заучування напам'ять *Псалтиря*, оскільки вважалося, що знання і повторення псалмів відводять людину від "непотрібних" суєтних думок, що було необхідною умовою для внутрішнього настрою дітей до розуміння віровчення, усвідомлення Біблії.

II період – 17 – 19 ст.

оформлення наукової дидактики
в постгуманістичну епоху

зберігається значний вплив християнства

концепт “дидактика”

Вольфганг Ратке (Ратихій)

1571 – 1635

1612

“Франкфуртський
меморіал”

освітня реформа

дидактичні принципи Ратихія =

концепція *сенсуалізм*

- ☐ природовідповідність навчання
- ☐ послідовність навчання
- ☐ постійне повторення
- ☐ безпримусовість навчання
- ☐ початкова освіта рідною мовою
- ☐ заучування лише зрозумілого / усвідомленість
- ☐ логіка навчання –
від конкретного до загального,
від відомого до невідомого /
опора на індукцію і досвід

Кристоф Хельвіг та Йохим Юнг

“Відгук про дидактику або мистецтво викладання Ратихія”

1613

“Пора відкинути окови, накладені на нас латинською мовою. Заслуги греків ніколи не були б такі великі, якщо би вони, як ми, проводили всю свою юність за вивченням іноземних мов. Передусім треба вивчати рідну мову, а згодом – науки. Ратихій знайшов спосіб навчати згідно з природою. За допомогою його метода навчання йтиме легше і залишатиметься ще час для науки.”

Ян Амос Коменський

1592 – 1670

коменіана

“Велика дидактика”

Comenius

Didáctica
Magna

1632

1657

дидактичні принципи Яна Коменського

- універсальність освіти
- доступність / легкість освіти
- наочність = “золоте правило дидактики”
- фундаментальність освіти
- безпримусовість / “запалити в дітях прагнення до знання”
- усвідомленість / зрозумілість навчання
- природовідповідність навчання
- навчання має розкрити пізнавальні здібності людини
- шлях навчання – від загального до конкретного
- опора на розвиток зовнішніх відчуттів, згодом – пам'яті, розуміння і, нарешті, судження
- рідна мова навчання

Йоганн Гербарт

1776 – 1841

“виховуюче навчання”

різнобічність освіти

6 видів інтересу:

- емпіричний
- умоглядний
- естетичний
- симпатичний
- соціальний
- релігійний

Фрідріх Адольф Дістервег

1790-1866

“Керівництво до навчання німецьких учителів”

1835

“Учитель – сонце для всесвіту”

“Учитель доти здатний
по-справжньому виховувати й
освічувати, доки сам працює
над власним вихованням та
освітою”

дидактичні принципи Дістервега

- ☐ розвиток розумових здібностей і сил учнів =
дидактика розвивального навчання – 33 закони
- ☐ навчання має сприяти всебічному розвитку людини
та її моральному вихованню
- ☐ природовідповідність
- ☐ культуровідповідність
- ☐ усвідомленість навчання
- ☐ закріплення
- ☐ **самодіяльність учнів у навчанні**

*“Поганий учитель повідомляє істину,
гарний – учить її знаходити”*

Костянтин Ушинський

1823 – 1871

“Людина як предмет виховання.

Спроба педагогічної антропології”

1868 – 1869

навчання з урахуванням
вікових і
психологічних особливостей

III період – межа XIX – XX ст.

реформаторська педагогіка

дитиноцентризм

навчання в дії, в діяльності

експериментальна дидактика

Густав Отто Вільман

1839—1920

“Дидактика як теорія освіти в її відношеннях до соціології та історії освіти”

1882–1889

проект “українська національна школа”

С. Русова, Я. Чепіга, О. Музиченко, І. Ющишин та інші

Яків Чепіга-Зеленкевич

1875 – 1938

“Національність і національна школа”

1910

У праці «Грунтовні принципи нормальної школи» (1911) педагог охарактеризував підвалини, на яких повинна будуватися школа. Вона має бути народною, національною, природною, вільною і реалістичною: «...народна правдива школа може бути витворена тільки в дусі нації, її мови, її історії, звичаїв, її переказів, її культури, її духовної творчості, і тільки така школа не відірве дитину від її дійсного ґрунту...»

“Соціалізація народної освіти” (1917)

«не було школи всіх верств, громадянства, всього народу», «в ній не вчилися діти всього народу; вона була класовою, а тому неправдивою»

- рівне для всіх громадян право на освіту;
- безплатне навчання на всіх її ступенях;
- безкоштовність шкільних підручників та навчального приладдя;
- забезпечення дітей з незаможних родин харчуванням та одягом;
- обов’язковість навчання;
- покладання фінансового утримання освіти на державу і громади;
- вік охоплення загальною освітою — від 8 до 16 років;
- школа має бути національною, світською

IV період – радянська дидактика

Сава Чавдаров
Михайло Данилов
Борис Єсіпов
Михайло Скаткін
Ісаак Лернер
Леонід Занков
Данило Ельконін
Василь Давидов

V період – сучасна дидактика

Ольга Савченко

Володимир Бондар

цифрова дидактика

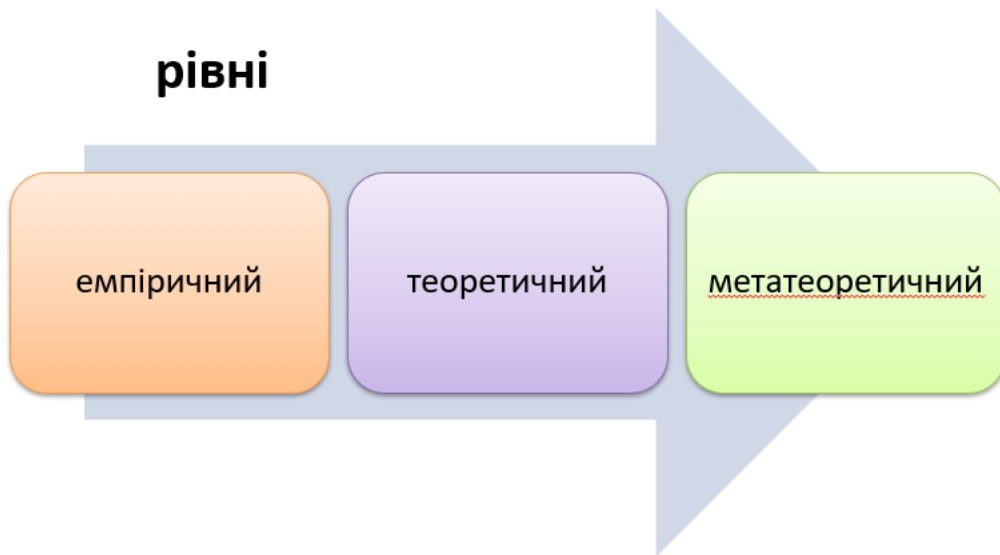
відкрите освітнє середовище

Процес навчання – це сукупність послідовних і взаємопов’язаних дій учителя і учнів, спрямованих на забезпечення свідомого й міцного засвоєння системи наукових знань, умінь і навичок, формування вміння використовувати їх у житті, на розвиток самостійності мислення, спостережливості та інших пізнавальних здібностей учнів, оволодіння елементами культури розумової праці та формування основ світогляду.

Закон України “Про освіту” 2017

компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей

Емпіричний рівень

факти
класифікації
порівняння

Теоретичний рівень

- поняття
- ідеї
- гіпотези
- концепції
- теорії
- вчення

Закономірності і принципи навчання

1. Закони і закономірності навчання.
2. Принципи навчання

принципи навчання

- науковості
- систематичності і послідовності навчання
- доступності навчання
 - принцип зв'язку навчання з життям / теорії та практики
- принцип свідомості й активності учнів у навчанні
 - наочності в навчанні
- міцності засвоєння знань, умінь і навичок
- принцип індивідуального підходу до учнів
 - принцип емоційності навчання / зацікавленість учнів

Зміст освіти

1. Державний стандарт освіти
2. Компоненти змісту освіти

Однією з сучасних тенденцій розвитку змісту освіти є його **стандартизація**. Вона спричинена необхідністю створення в країні єдиного освітнього простору, що забезпечуватиме єдиний рівень загальної освіти у різних типах освітніх закладів.

Під **стандартом освіти** розуміють систему основних показників, що є складовими державної норми освіченості.

Освітній стандарт відображає суспільний ідеал, враховує можливості реальної особистості і системи освіти щодо досягнення цього ідеалу.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти в Україні розвиває і конкретизує такі характеристики освіти, як:

- зміст, рівень і форма її подання;
- визначає державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, гарантії держави у її досягненні.

Виконання вимог державного стандарту є **обов'язковим** для всіх закладів загальної середньої освіти.

Державний стандарт затверджується **Кабінетом Міністрів України** і підлягає перезатвердженню раз на десять років.

Зміст загальної середньої освіти поділяється на **два компоненти**:

- ☐ державний
- ☐ шкільний

Державний компонент (інваріантна частина навчального плану) визначає обов'язкові для вивчення в усіх закладах загальної освіти навчальні предмети, які мають забезпечити досягнення кожним випускником середньої школи мінімального обов'язкового освітнього рівня незалежно від типу закладу освіти, форми власності чи його регіональної належності.

Освітні галузі і предмети

- мови і літератури – українська мова, українська література, мова і література національних меншин, іноземна мова, зарубіжна література;
- суспільствознавство – історія України, всесвітня історія, правознавство (практ. курс), етика;
- естетична культура – музичне мистецтво, образотворче мистецтво, художня культура;
- математика – математика, алгебра, геометрія;
- природознавство – природознавство, біологія, географія, фізика, хімія;
- технології – трудове навчання, інформатика;
- здоров'я і фізична культура – основи здоров'я, фізична культура

Шкільний компонент (варіативна частина навчального плану) спрямований на розширення і поглиблення змісту загальноосвітньої підготовки школярів, забезпечення їхнього індивідуального розвитку, пізнавальних інтересів та нахилів.

Він передбачає години для вивчення предметів і курсів, які учні можуть обрати понад обсяг, визначений державним компонентом, а також години, відведені на необов'язкові (факультативні) заняття.

Цим обсягом навчальних годин займається шкільна рада.

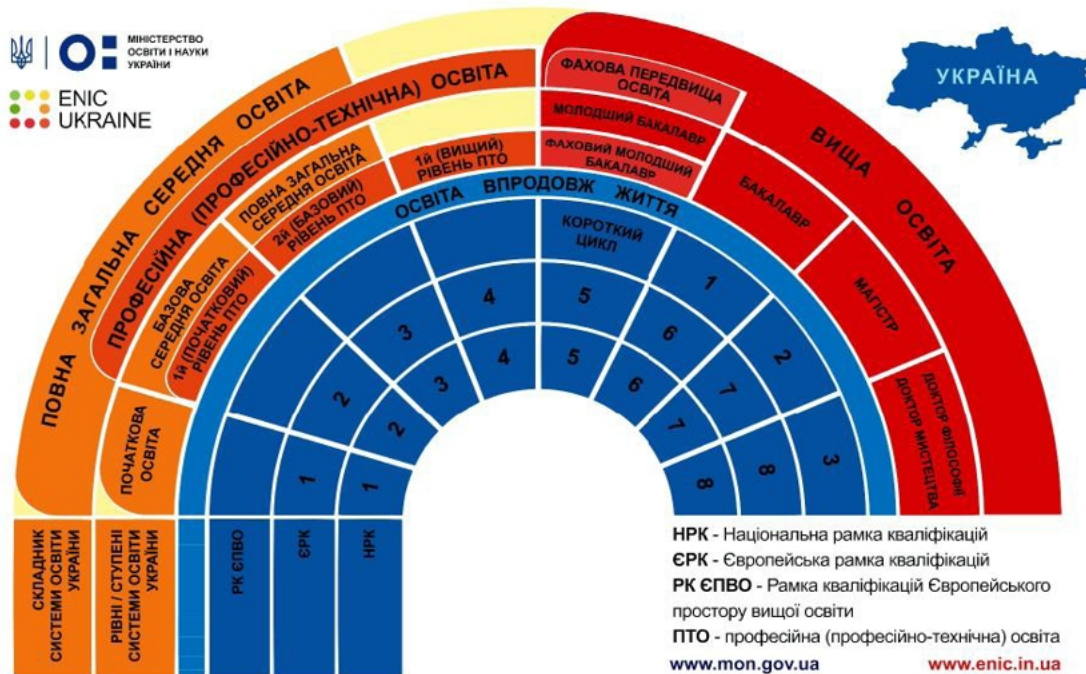
Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО.

Із метою стандартизації, ідентифікації та визнання розвитку відповідних кваліфікацій в Україні розроблена національна рамка кваліфікацій, яка прийнята в 2011 році.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) – це нормативно-правовий документ, який системно визначає структуру та зміст компетентностей фахівців за їх кваліфікаційними рівнями.

Національна рамка кваліфікацій ґрунтується на європейських і національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та запроваджується з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудових відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці.

Зміст освіти — це науково-обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних рівнів та ступенів вищої освіти.

Зміст освіти визначається освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та ЗВО і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах, а також при проведенні навчальних занять та інших видів навчальної, наукової та виховної діяльності.

Компоненти змісту освіти

Пізнавальний досвід включає знання про природу, суспільство, мислення, техніку, засоби діяльності, засвоєння яких забезпечує формування у свідомості учнів наукової картини світу.

Зміст освіти містить у собі такі види знань:

- ☐ основні **поняття** і терміни
- ☐ **факти** повсякденної дійсності і науки
- ☐ основні **закони** науки, що розкривають зв'язки і відношення між різними об'єктами та явищами дійсності
- ☐ **теорії**, що містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів, взаємозв'язки між ними, методи пояснення і прогнозування явищ даної предметної галузі
- ☐ знання про способи наукової діяльності, методи пізнання та історію одержання наукових знань
- ☐ оцінні знання, знання про суспільні норми, ставлення до різноманітних явищ життя

Практичний досвід включає уміння і навички, які можуть бути

- **загальними** (складання плану, виділення суттєвого, порівняння, формулювання висновків, конспектування, анотування, робота з підручником, словниками, довідниками тощо)
- **спеціальними**, що формуються лише в рамках певних навчальних предметів (уміння розв'язувати фізичні або математичні задачі, ставити досліди з хімії, креслити тощо).

Досвід творчої діяльності забезпечує готовність школярів до розв'язання нових проблем, до перетворення дійсності.

Він виявляється в:

- самостійному перенесенні знань і умінь у нову ситуацію;
- баченні нових проблем у знайомій ситуації;
- баченні структури об'єкта і його нових функцій;
- самостійному комбінуванні відомих способів діяльності в нові;
- баченні різноманітних способів розв'язання проблеми й альтернативних доказів;
- створенні принципово нового способу розв'язання проблеми, що не є комбінацією відомих.

Досвід емоційного ставлення до навколишньої дійсності — система морально-естетичних поглядів, цінностей, що виражають ставлення особистості до світу, діяльності, людей, самої себе

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Програми навчальних дисциплін визначають їх місце і значення, інформаційний обсяг, вимоги до рівня сформованості знань і вмінь, перелік рекомендованих підручників, посібників, методичних і дидактичних матеріалів, науково-методичних комплексів тощо.

Для кожної дисципліни навчального плану випусковими кафедрами розробляються навчальні програми дисциплін, які затверджуються на засіданні кафедри і вченої ради факультету / ЗВО.

На основі програми навчальної дисципліни складається робоча програма.

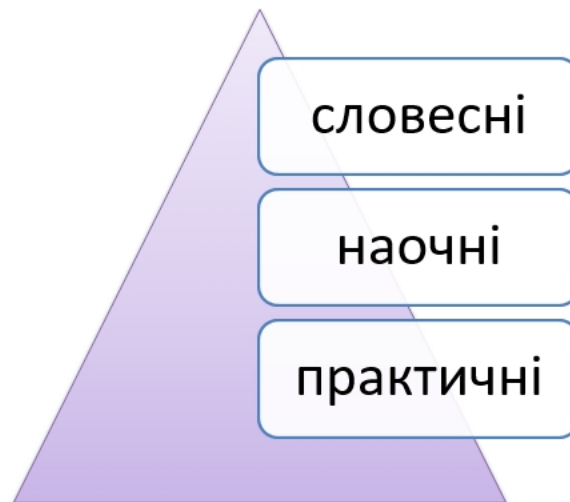
Методи навчання — упорядковані способи діяльності вчителя і учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань.

У методах навчання виокремлюють **два види:**

- метод навчання як інструмент діяльності вчителя для виконання навчальної функції — викладання
- метод навчання як спосіб пізнавальної діяльності учнів з оволодіння знаннями, уміннями та навичками — учіння.

історична класифікація

за джерелом знання

за характером пізнавальної діяльності студентів

Форма організації освітнього процесу – певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності педагога та здобувачів.

Форми організації процесу навчання виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. У них реалізуються зміст освіти, освітні технології, стилі, методи та засоби навчання.

У педагогічному процесі ЗВО найчастіше виокремлюють **чотири групи** організаційних форм:

- ☐ навчальні заняття
- ☐ практична підготовка
- ☐ самостійна робота
- ☐ контрольні заходи

До першої групи належать: **лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація** тощо.

класифікації

історичні системи навчання

- ☐ класно-урочна
- ☐ белл-ланкастерська
- ☐ Мангеймська
- ☐ Дальтон-план
- ☐ проектна
- ☐ бригадно-лабораторна
- ☐ неградуйовані класи
- ☐ відкриті школи

Лекція (з лат. *lectio* – читання) – це стрункий, логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми, теми чи розділу навчального предмету, ілюстрований за необхідністю наочною та демонструванням дослідів. Лекція має органічно поєднуватися з іншими видами навчальних занять, слугувати підґрунтям для поглиблення і систематизації знань, які набуваються студентами в процесі аудиторної та позааудиторної навчальної роботи.

Методика підготовки і проведення лекції має свою специфіку, на якій зупинимося детальніше. Найперше слід зазначити, що сучасна лекція – це посвячення слухачів у процес сумісної наукової роботи, залучення їх до наукової творчості, а не тільки передавання наукової істини. Тому характерною особливістю сучасної лекції має бути діяльнісна основа, яка означає не механічне поєднання діяльності викладача і студента, а перш за все їх взаємодію у сумісному навчальному пошуку.

Згідно вимог сучасної дидактики вищої школи лекція повинна забезпечувати:

- великий об'єм чітко систематизованої і концентрованої, методично грамотно опрацьованої сучасної наукової інформації;
 - доказовість і аргументованість суджень;
 - достатню кількість фактів, аргументів, прикладів, текстів чи документів, які підтверджують основні тези лекції;
 - ясність, логічність і лаконічність викладу інформації;
 - активізацію навчально-пізнавальної діяльності слухачів різноманітними засобами;
 - чітке окреслення кола запитань для самостійного опрацювання з посиланням на джерела інформації;
 - аналіз різних точок зору на вирішення поставлених проблем;
-
- надання студентам можливості слухати, осмислювати і нотувати отриману інформацію;
 - встановлення контакту з аудиторією та забезпечення ефективного зворотного зв'язку;
 - педагогічно доцільне використання різноманітних засобів наочності;
 - педагогічну завершеність (повне висвітлення наукової проблеми чи теми з логічними висновками).

Дидактична цінність лекції полягає в тому, що студент отримує можливість засвоїти значно більший об'єм інформації ніж за той самий час самостійної роботи. Під час лекції досвідчений викладач може ефективно впливати на погляди і переконання студентів, формувати у них уміння критично оцінювати отриману інформацію, ознайомлювати слухачів з новітніми науковими досягненнями. Лекція слугує своєрідним дороговказом для студентів у неосяжному морі інформації. Вона

За способом викладу навчального матеріалу можна виокремити такі види лекцій:

- проблемні лекції;
- лекції – візуалізації;
- лекції – консультації;
- бінарні лекції;
- лекції – бесіди;
- лекції – дискусії;
- лекції із заздалегідь запланованими помилками;
- лекції з аналізом конкретних ситуацій;
- лекції – конференції;
- лекції – прес-конференції.

Освітні технології у вищій школі

1. Поняття про освітню технологію.
2. Рейтингова технологія навчання.
3. Технологія проблемного навчання.
4. Технологія програмованого навчання.
5. Особливості інтерактивних технологій навчання у вищій школі.
6. Дистанційна технологія навчання.

Освітня технологія – це спосіб спільної діяльності вчителя та учнів, для якого притаманні передусім послідовність у реалізації дій (алгоритмічність), постійне і систематичне вимірювання рівня навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (системність). Освітня технологія є відкритою педагогічною системою, котра складається з концептуально-цілових (мета, що відповідає освітнім концепціям), змістових (зміст технології), процесуальних (технологічний процес: форми, методи, засоби взаємодії суб'єктів та об'єктів технології), результативно-аналітичних (результат та його аналіз) компонентів.

Інтерактивне навчання — це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчального процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють здійснювати.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання різноманітних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації, використання рольових ігор.

Інтерактивні технології поділяються на чотири групи:

- ☐ фронтальні технології
- ☐ технології колективно-групового навчання
- ☐ технології ситуативного навчання
- ☐ технології навчання у дискусії

Серед інтерактивних методів широко використовуються мозковий штурм, коло ідей, робота в малих групах тощо.

Засоби навчання – це сукупність об'єктів, педагогічно доцільне і виважене використання яких забезпечує процес отримання учнями знань, оволодіння практичними навичками і вміннями.

Рис. 1. Структурні компоненти підручника